

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XVI, св. 1-2.

БЕОГРАД, 1967.

NOMINA AGENTIS ИЗВЕДЕНА СУФИКСОМ -ЛО

1. О овим је именицама већ било речи у науци о нашем језику. А. Лескин у својој граматичкој српскохрватског језика (*Grammatik der serbokroatischen Sprache*, Heidelberg 1914) на стр. 238. каже да именице с наставком *-ло* између осталог означавају претераног вршиоца радње. А. Белић у расправи *О грађењу нових речи*¹ додаје да именице са суфиксом *-ло* означавају сталног или претераног вршиоца радње са пејоративном нијансом. Најисцрпније је о овим именицама писао проф. М. Стевановић, и то у расправи *Постанак и значење именица на -ло*², подстакнут непосредно чланком Исидоре Секулић која је у истом броју *Нашег језика* (178—179. стр.) написала један мањи прилог решавању овог питања. И. Секулић се у овом чланку, говорећи о значењу именице *јадило*, само узред дотакла и осталих значења именица с наставком *-ло*. Она каже да именице с наставком *-ло* означавају и личности са јаком особином и наводи неке примере: *оклевало*, *шкрабало*, *гегало*, *куњало* и др. Проф. М. Стевановић у наведеној расправи сматра да је пејоративна нијанса именица на *-ло* које означавају лице условљена посредством *nomina instrumenti*. Он, наиме, сматра да су *nomina agentis* изведена суфиксом *-ло* постала од *nomina instrumenti* унутрашњом променом значења ових именица. Као пример наводи именицу *страшило* која се поред основног и првобитног значења, тј. означавања средства за плашење птица употребљава и за особу која својим изгледом подсећа на страшило. Именица *страшило* је добила пе-

¹ Наш језик, књ. IV, стр. 227—229.

² Наш језик, књ. I, св. 5—6, стр. 180—190.

јоративно значење на тај начин што се особа неугледног физичког изгледа идентификује са средством за плашење птица. На истом месту даље М. Стевановић каже да су на исти начин добиле своје значење именице: *бајало* — човек који баје; *бенетало* — онај који непрестано бенеће; *викало* — онај који стално виче итд. У књизи *Савремени српскохрватски језик*, стр. 514—515, проф. М. Стевановић имајући у виду пејоративно значење основног глагола од којих су изведене именице на -ло каже: „Остале именице с наставком -ло које се употребљавају за означавање вршилаца радње у основи својој имају углавном глаголе пејоративног значења, па су, наравно, и оне саме скоро све пејоративне“. Тиме је он дао дефинитиван облик својих схватања о пореклу ових именица.

2. О пореклу наставка -ло који служи за творбу *nomina agentis* А. Белић³ каже да он представља стари глаголски наставак који је обележавао радника. А Меје⁴ констатује да нашем суфиксу -ло који служи за творбу *nomina agentis* одговара латински придевски суфикс -lus, нпр. *bibulus* (који радо пије), *credulus* (лаковеран), *tremulus* (који дрхти; који изазива дрхтање) те отуда словенски и јерменски партиципи на *l*. Наставак -ло, иначе, не налазимо у другим словенским језицима. То је, дакле, типичан српскохрватски наставак.

3. Овде сам укратко изложила шта је досада писано о суфиксу -ло за извођење *nomina agentis*.

Овога пута хоћу детаљно да прикажем употребу овога суфикса за извођење *nomina agentis* у савременом српскохрватском књижевном језику. Грађу сам црпила из ових речника:

- 1) Вук Стефановић Караџић — *Српски рјечник*, Биоград 1898. год.
- 2) Ф. Ивековић и др Иван Броз — *Рјечник хрватскога језика*, Загреб 1901. год.

³ *Наука о грађењу речи — Савремени српскохрватски књижевни језик*, II део, стр. 95—96.

⁴ *Увод у компаративно изучавање индоевропских језика* (превод на пољски), стр. 227.

- 3) Светомир Ристић и Јован Кангрга — *Српскохрватско-немачки речник*, Београд 1928.
- 4) Лујо Бакотић — *Речник српскохрватскога књижевног језика*, Београд 1936. год.
- 5) Јулије Бенешкић — *Хрватско-пољски рјечник*, Загреб 1949. год.
- 6) *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* I, II и III том, изд. Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик — Београд.

Сем тога, прегледала сам ова дела наших писаца:

- 1) О. Давичо — *Бетон и свици*, Београд 1956. год.
- 2) И. Андрић — *На Дрини ћуприја*, Сарајево 1947.
- 3) Д. Ђосић — *Корени*, Београд 1955.
- 4) Б. Ђосић — *Не тугуј бронзана стражо*, Сарајево 1958.
- 5) В. Калеб — *Смртни звуци*, Сарајево 1947.
- 6) М. Божић — *Неиспакани*, Загреб 1955.

Одавде је већ јасно да је циљ мога рада: 1) да прикажем ширину употребе суфикса *-ло* за творбу *nomina agentis* у српскохрватском књижевном језику; 2) да покажем која се све значења обележавају тим именицама.

4. Суфикс *-ло* је добио широку примену за извођење *nomina agentis* у нашем језику.

Њиме се од инфинитивне основе глагола изводе имена вршилаца радње. Највећи број ових образовања изведен је од глагола чија се инфинитивна основа завршава на *-а* и то највише од глагола V врсте⁵, нпр.:

базало, баљдзало, бџкало, брбљало, брѓњало (= брбља-ло), *бубало, брундало, бушкарало, врскало, гегало, гегуцало, гумало, гунђало, дџкало, дџркало, дрэмало, егуцало, загрџало, задџвало, зајџдало, закџрало, замџрало, зановџтало, зврндало, зврџкало, зијало, зипарало, измишљало, испрџдало, јџцало, кџсало, кашљуцало, кџњкало.*

⁵ Примењујем Белићеву поделу глагола на врсте снако како ју је модификовао М. Стевановић у својој књизи *Савремени српскохрватски језик*, I. Научно дело — Београд 1964.

криву́дало, ку́њало, ку́цкало, ландара́ло, ли́цкало, лу́њало, лупе́тало, мртвопу́вало, мри́кѣљало, му́вало, накла́пало, наме́шало, нара́дало, њу́шкало, окле́вало, па́њкало, пе́цкало, писка́рало, подсме́вало, поту́цало, прегва́рало, прекла́пало, прику́цало (у колу), припове́дало, приту́цало; при́чало, ру́гало, са́њало, свд́јало, сирзби́јало, сдса́ло, скитало, спа́вало, спр́дало, су́мњало, таљиз́гало, та́нцало, таље́згало, трабу́њало, тра́скало, трепу́шало, трка́ло, трње́згало, тру́ћкало, трчка́ло, трчка́рало, ту́жѣкало, тумара́ло, ту́рчало, ха́прдало, ха́скало, херета́ло, у́зима́ло, утва́рало, церета́ло, цр́тало, цу́њало, цу́пкало, чавр́љало, чалабрца́ло, чангри́зало, чепр́кало, чма́вало, чангри́зало, шва́гало, шевр́гало, шкра́бало, шу́њало, шу́њало, шушље́тало итд

Од глагола II врсте изведене су следеће именице на -ло са значењем вршиоца радње:

ба́јало, бенета́ло, блебета́ло, бу́кало, ви́кало, га́кало, грѣ́тало, гури́кало, завр́зало, изди́рало, ка́мкало, кање́рисало, ке́вкало, ке́втало, клеветало, кле́птало, лдка́ло ма́зало, нагва́ждало, на́сртало, пренема́гало, прѣпи́рало пу́хало, премета́ло, ср́кало, ша́птало итд.

Од глагола IV глаголске врсте забележили смо следећа nomina agentis на -ло:

да́вало, дарива́ло, долагива́ло, дочекива́ло, завирки́вало задирки́вало, замуцки́вало, запитки́вало, намигива́ло, обли́зивало, ослушки́вало, премизгива́ло, прислушки́вало.

Мањи број именица с наставком -ло које означавају вршиоце радње изведен је од глагола чија се глаголска основа завршава на и, тј. од глагола VI глаголске врсте:

злѣпа́мтило, па́мтило, пла́ишило, стра́шило.

Од глагола VII врсте изведена је именица трча́ло.

5. Именице с наставком -ло које означавају вршиоце радње данас су већином средњег рода, а могу бити и мушког рода, јер уз њих могу стајати и одредбе у мушком роду. Вук је ове именице осећао као именице мушког рода, сем две именице: *нарадало* и *насртало* уз које стоји ознака средњег ро-

да, али и њих дефинише као именице истог типа које је означавао да су само мушког рода (онај који нарада' и онај који насрће на некога'). И остали граматичари и лексикографи после Вука поводе са за Вуком. Тако Броз-Ивековићев *Рјечник хрватског језика*, такође, бележи ове именице као именице мушког рода. Ристић-Кангртин *Српскохрватско-немачки речник* није доследан у обележавању рода ових именица. У њему су нека *nomina agentis* на -ло обележена као именице мушког рода, нека као именице средњег рода, а нека, опет, као именице мушког и средњег рода. Тако, нпр. код *базало*, *бајало*, *бубало*, *булазило*, *викало*, *гатало*, *дрекало* и сл. стоји ознака средњег рода, а код: *брбљало*, *диркало*, *егуцало*, *заврзало*, *задиркивало*, *заједало*, *закерало*, *замуцкивало*, *клеветало*, *лицкало*, *пецкало*, *пискарало* и др. стоји ознака мушког рода, а код: *мртвопувало*, *шушљетало* и сл. стоји и једна и друга ознака, тј. и м. и с. Ј. Бенешкић у *Хрватско-пољском рјечнику*, такође, двојачко третира ове именице. Код именица: *базало*, *блебетало*, *брбљало*, *наклапало*, *њушкало*, *оклијевало*, *пискарало*, *преклапало*, *спадало* и сл. стоји ознака средњег рода, а код: *мазало*, *пецкало*, *потуцало*, *причало*, *приповиједало*, *притуцало*, *спадало* итд. стоји ознака мушког рода. Бакотић, као и Ристић-Кангрта и Бенешкић, неуједначено бележи род ових именица. У великом Речнику српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности именице с наставком -ло које означавају имена вршилаца радње се тројачко третирају — као именице мушког рода (*анђарало*, *бадрцало*, *бадрикало*, *базало*, *базгетало*, *бајкало*, *бактало*, *бамбало*, *банчило*, *барбуцало*, *батало*, *бебукало*, *бекелџило*, *бекетало*, *бекријало*, *бенетало*, *брботало*, *брбускало* итд.), или као именице средњег рода (*бадало*, *бајдало*, *балезгало*, *баљезгало*, *бандало*, *бенетало*, *барлијало*, *блебетало*, *боботало*, *брљало*, *брундало*, *врскало*, *гакало*, *гроктало*, *гунђало*, *гурикало* и сл.), или пак имају ознаке оба рода, и м. и с. (*батргало*, *бацакало*, *бекало*, *боцкало*, *брбљало*, *бубало*, *бушкарало*, *букало*, *викало*, *гатало*, *гегуцало*, *гумало* и др.).

Данас се одредбе уз ове именице све више употребљавају у средњем роду, јер се оне могу односити на особе сва три

рода, тј. и на мушки и на женски и на средњи род. Пошто се ове именице могу односити на особе сва три рода, сасвим је јасно, као што констатује проф. М. Стевановић⁶, што се њихов род одређује према облику. Изузетак су именице *смрзло* и *брбло* које су само мушког рода, јер одредбе уз њих, стоје искључиво у мушком роду (*тај смрзло* и *тај брбло*, а никако *то смрзло* и *то брбло*). Ове две именице јављају се и у облику са *a*: *смрзла* и *брбла*. Облици са *a* се употребљавају више у источним крајевима, а облици са *o*, односно -ло више у западним и југозападним крајевима нашега језичког подручја.

6. Неке именице са суфиксом -ло које означавају имена вршилаца радње употребљавају се и у значењу *nomina instrumenti*, тј. за означавање средства за вршење глаголске радње. Значење вршилаца радње је код ових именица, како констатује проф. М. Стевановић (а његово схватање смо и напред навели), и постало посредством *nomina instrumenti*, унутрашњом променом значења ових речи. Навешћемо примере које наводи и М. Стевановић и још неколика примера. Именице *страшило* и *плашило* ћемо употребити и за особу која својим изгледом подсећа на страшило, тј. на средство за плашење птица. Именица *мазало* поред означавања средства за мазање, тј. четкице, кичице, употребљава се и у преносном значењу за врло лошег сликара; *цртало* има слично значење; *прометало* се поред означавања средства — чунка који се употребљава у ткању на разбоју, употребљава и за човека који се и уз мало труда успева снаћи у животу. Именица *шкрбаало* која означава средство за писање се, такође, употребљава у преносном смислу за лошег писца итд. Пејоративна, презрива нијанса значења наведених именица је разумљива када се узме у обзир да се дотичним именицама лица идентификују са средством за вршење радње.

7. Пејоративно значење је уочљиво и код многих других именица на -ло које означавају вршиоце радње. Пејоративност ни ту није у самом наставку -ло већ у значењу основног глагола, које је обојено погрдном, пејоративном нијансом. Глаголи као: *базати*, *баљезгати*, *бенетати*, *блебетати*, *бр-*

⁶ *Савремени српскохрватски језик*, I, стр. 514.

бљати, бубати, букати, булазнити, дрекати, закерати, зановетати, зијати, зврндати, кефтати, ландарати, луњати, лупетати, нагваждати, наклапати, њушкати, пањкати, као и већина других глагола од којих су изведене девербативне именице на *-ло* имају пејоративно значење. Дакле, изразита пејоративна нијанса код образовања на *-ло* ту није у наставку већ у основи глагола.

8. То није случај једино код оних девербативних именица на *-ло* које у својој основи немају пејоративну нијансу, нпр.: *давало* је онај „који увек даје“, „који прекомерно даје“ — „дарежљив човек“ (А. Белић, Наш језик IV, стр. 227), *диривало* је онај који увек дарује, *диркало* — онај који воли да задиркује друге, да се шали на рачун других, *памтило* — онај који добро памти, који не заборавља, *шапгало* — онај који шапће, *приповедало* — онај који радо и много прича, *причало* — са истим значењем.

Пејоративно значење нема ни именица *спадало* (обешешак, шалљивчина) која се значењем одвојила од глагола са заједничким кореном.

9. Оно што је заједничко за све именице са суфиксом *-ло* које означавају вршиоце радње јесте означавање сталног, односно претераног вршиоца радње најчешће с пејоративном нијансом. То су, као што смо напред видели, констатовали А. Лескин и А. Белић. Код ових именица се глаголска радња, у ствари, обележава више као нечија квалификација, нпр.: *блебетало* је онај који много блебеће, брбљивац; *гунђало* — онај који стално гунђа; *задевало* — онај који воли да задева, задиркује друге; *давало* — онај који стално даје, *дарежљив човек*; *задиркивало* — онај који воли и који стално задиркује друге; *памтило* — онај који добро памти итд. Према својој изразитој придевској нијанси ове именице би, дакле, пре ишле у категорију *nomina attributi*, али пошто није ишчезла ни нијанса вршења глаголске радње, можемо их третирати и као *nomina agentis*. Придевско значење се овде, у ствари, развило из глаголског, јер особине у овим и сличним случајевима нема без сталног вршења глаголске радње; она се овде стиче сталним вршењем глаголске радње. Због придевског значења ових именица често им се додаје

нека ближа одредба, нпр.: *злопамтило* — онај који дуго памти зло, *мртвопувало* — онај који се хвалише без разлога, *сирзбијало* — човек који збија сир у мешинама или чабрицама.

10. Именице с наставком -ло понекад означавају имаоце неког занимања, нпр.: *гатало* — онај који гата, који се бави гатањем, тј. гатар (поред овога значења именица *гатало* значи и онај који прича гатке, причало); *бубало* — онај који удара у бубањ, тј. бубњар (*бубало* значи и онај који буба, учи напамет, бубалица); *боцкало* поред означавања особе која воли да боцка, задиркује значи и онога који ради иглом, који крпи; *шапало* је онај који шапће у позоришту и сл. Значење занимања код ових именица развило се, као што то најчешће бива, из значења вршиоца радње, јер нема занимања без вршења радње, оно се стиче сталним и систематским вршењем радње. И код ових именица је присутна квалификативна нијанса. Квалификативна обојеност *nomina agentis* на -ло је главна и заједничка карактеристика ових именица.

11. Овде је место да се осврнем и на једну Даничићеву констатацију. Он у својим *Основама* каже: „Овим наставком постају и основе од основа глаголских, од којих се без других наставака не налазе ни имена ни глаголи, нпр.: *апкало* (глагол се не употребљава) *бадало*, *бубало*, *итрало*, *издирало*, *клепетало*, *клецало*, *кусало*, *цртало*, *шибало*.“ Међутим поред именице *играло* која је изведена од глагола играти, од истог глагола изведена је именица *играч*; поред *цртало* од глагола цртати је изведена и именица *цртач*. Даничићева констатација, дакле, није сасвим тачна.

12. У сваком случају треба истаћи да се извођење именица с наставком -ло које означавају сталног или претераног вршиоца радње врши увек од имперфективних глагола.

13. Данас је наставак -ло, као што смо видели, врло продуктиван у извођењу *nomina agentis*. Довољно је да је глагол невршеног вида с основом на *a* и да има пејоративно значење, па да се од њега може образовати *nomen agentis* на -ло. Савремени писци прилично широко употребљавају ова образовања на -ло. Тако, нпр. код Давича у роману *Бетон и свици* имамо: *злопамтило*, *сањало*; код Иве Андрића у рома-

ну *На Дрини ћуприја*: *причало*; код Д. Ђосића у *Коренима*: *злопамтило* (Србија се по причању злопамтила три пут празнила старим народом — *Корени*, стр. 10); код Ђосића у роману *Не тугуј бронзана стражо*: *зазјавало*, *закерало*, *спадало*; код Божића у роману *Неиспакани*: *какило* (са погрдним значењем), *плашило*, *ругало*, *свађало*; код Вјекослава Калеба у *Смртним звуцима*: *њакало*. Што се тиче рода ових именица савремени писци их углавном осећају као именице средњег рода.

14. Акцент именица на *-ло*, као што показују горе наведени примери, исти је као и у инфинитиву глагола од којих су оне изведене.

Милица Бабић